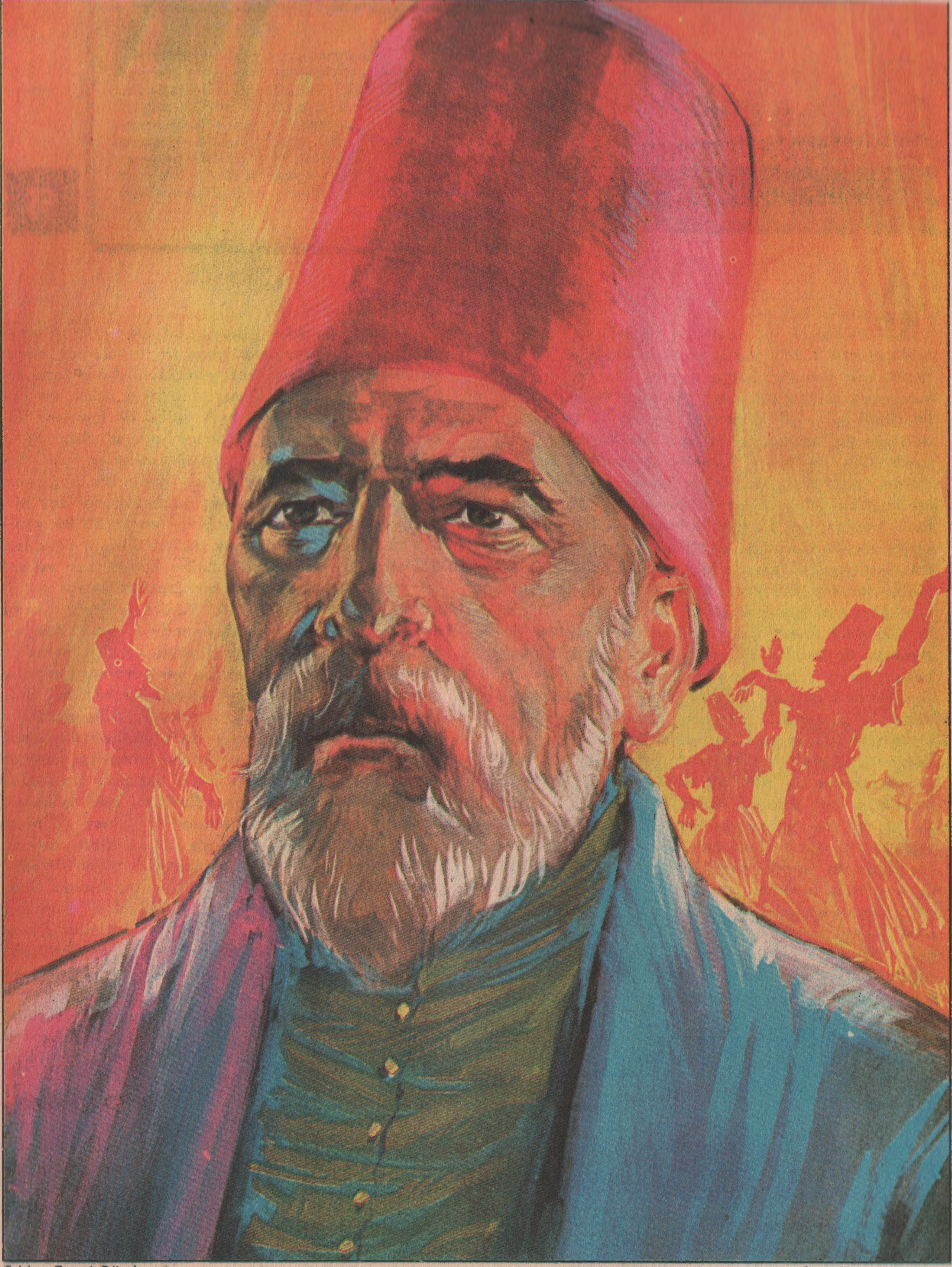

Tablo: Cemal Dündar

İSMAİL DEDE EFENDİ

II. Sultan Mahmut

1785 - 1839

REFORMLARI ve tarihimize «Vaka-i Hayriye» adıyle geçen Yeniçeri Ocağı'nı ortadan kaldırmasıyle ün yapan Osmanlı Padişahı'dır. Amcası Üçüncü Selim'in öldürülmesi üzerine tahta çıktı (1808). Otuz bir yıl süren saltanatı boyunca batılılaşma hareketine öncülük etti, birçok yenilikler soktu yurda. Besteci ve ozan oluşunun yanısıra mükemmel bir hattattı. 54 yaşındayken vefat etti. Türbesi İstanbul'da «Türbe» adıyle anılan semttedir.

AMCASI Üçüncü Selim'in öldürülmesi üzerine tahta oturan II. Mahmut, amcasının başladığı devrim hareketine sahip çıkmaya hazırdı, ama ne çâre ki karşısında devrin diktatörü Alemdar Mustafa Paşa ile sinmiş gibi görünmesine rağmen henüz gücünden bir şey kaybetmemiş olan bir Yeniçeri Ocağı vardı. Ülke ise karma karışıktı. Arnavutluk'tan Yemen'e, Mısır'dan Manisa'ya kadar bütün yurtta mütegallibe âdeta birer hanedan kurmuş gibiydi. Sınır boyları ise savaşla doluydu. İkinci Mahmut böyle zor bir durumda çıktığı tahtta, amcasının yarıda bıraktığı işi tamamlamasını bildi. Bu arada askerlik sanatını bir yana bırakıp dışarıda hamallık kayıkçılık gibi işlerle uğraşan, ayrıca devletten ulûfe (üç aylık maaş) alan yeniçerilerin başıboş düzenlerini de dağıtıp bu ocağın yerine muntazam ve batılı anlayış içinde bir ordu kurmayı başardı.

İkinci Mahmut, başta yeniçeriler olmak üzere Kapıkulu Ocakları'nı ortadan kaldırmak için tam onyedi yıl büyük bir sabır içinde bekledi. Yunanistan ayaklanmasiyle dahi başa çıkamayan ve kumandanlarının da tüm güvenini yitirmiş olan yeniçerilerin pek yakında bulunan bir harp vukuunda hiç bir işe yaramıyacakları besbelliydi. İkinci Mahmut bu ocağın ortadan kaldırılması konusunda amcasının yolunu tuttu. Ancak ne var ki III. Selim'in başına gelenler ona gâyet iyi bir ibret dersi olduğundan basiretli hareket etti. Önce kumandanlıklara, yeni bir ordunun kurulmasına taraftar kimseleri getirdi, sonra dolambaçlı bir yol seçerek «Eşkinci Ocağı» adı altında modern bir asker ocağı kurulacağını ve bu ocağa yeniçerilerin de gönüllü olarak girebileceklerini ilân etti (25 Mayıs 1825). Tam bir serkeşlik içinde bulunan yeniçeriler bunu bile hoş karşılamayıp 14 Haziran 1825 akşamı ayaklandılar. Ertesi sabah Etmeydanı'na çıkarak «İstemezük» diye bağırışıp kazan kaldırdılar.

Sadrâzam Benderli Selim Paşa, İzzet Ağa ve Hüseyin Paşa'lara emirlerindeki askerleriyle şehre gelmeleri emrini verirken, Şeyhülislâm Tahir Efendi de Sultanahmet Meydanı'nda Sancak-ı Şerîf açtı, etrafına belli başlı bütün ulema ile yüksek medrese talebesini topladı. Kazan kaldıran âsilerin aleyhinde ateşli nutuklar söylemeye koyuldu. Tophane'den çıkartılan topçu birlikleri de Etmeydanı ile Aksaray'daki yeniçeri kışlalarına sevkedilmişti. Tarihte ilk kez yeniçeri kışlaları topa tutuldu. Ağa Hüseyin Paşa, emrindeki asker ve ondan daha kalabalık bir halk kitlesi ile kışlalara hücum etti. Aralarında Tophane İmamı Hacı Hâfız Ahmet Efendi'nin de bulunduğu asker ve halk topluluğu cebren kışlalara girdi. Kanlı bir boğuşma başladı. O gün daha güneş batmadan her şey bitmişti. 6000 yeniçeri öldürülmüş, en az 20000 yeniçeri de tevkif olunup uzak yerlere sürgün edildiler. Böylelikle Yeniçeri Ocağı tarihe karıştı. Şan ve şeref dolu yıllardan sonra bir çapulcu yatağı halini almış bulunan 465 yıllık Yeniçeri Ocağı yerini «Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye» adını taşıyan yeni orduya terketti. Ağa Hüseyin Paşa ilk Serasker (Savunma Bakanı) olarak bu yeni orduyu kurmaya memur kılındı. Eski Saray (Bugünkü İstanbul Üniversitesi Merkez binası) seraskerlik, Süleymaniye'deki Yeniçeri Ağalık Sarayı da Şeyhülislâmlık binası yapıldı. Vak'a-i Hayriye adıyle anılan bu hareket ile memlekette reformlar devri başlamış oldu. Önceleri halk arasında «Gâvur Padişah» adı verilmesine rağmen işe kıyafet kanunu ile girişti (3 Mart 1829). Din adamları dışında kalan bütün devlet memurlarına fes, ceket ve pantolon giydirtti. Sarığı, cüppeyi ve kaftanı ilk atan da kendisi oldu. Sonra bu yeni kılık içindeki resimlerini resmî dairelere astırdı. Saray teşkilâtının yanısıra devletin işleme düzeni de tamamen değiştirildi. Yurtta başdöndürücü bir imâr hareketi başlarken buharlı gemiler ile makineler getirtildi. Yeni matbaalar açıldı, 1 Kasım 1831 gününden itibaren devlet tarafından Türkçe, Fransızca ve Arapça olarak hazırlanan «Takvim-i Vekâyi» gazetesi yayınlanmaya başladı. Batı musikisi, bando, orkestra, opera ve tiyatro yurda girdi. Harbokulu ile Tıp Fakültesi kuruldu.

Bütün bunları başardı ve bütün bir millete zorla da olsa kabul ettirdi. Fakat bunların başarılması yolunda karşılaştığı gaileler sağlık durumunu hayli bozmuştu. Verem denilen o amansız illete yakalandı. Hekimlerin bütün ihtimamına rağmen, günden güne eridi gitti. Nihayet 54 yaşındayken, hayata gözlerini yumdu.

Topkapı Müzesinden II. MAHMUT

Reşit Paşa

1799 - 1857

ONDOKUZUNCU Yüzyıl'ın en önemli şahsiyetlerinden biri. Tanzimat devrimini yapan, bununla ünlü olan, devrimini canla başla tatbike çalışan devlet adamıdır. İstanbul'da doğdu. Çok iyi yetişti. Paris ve Londra Elçiliklerinde bulundu. 1836'da Hariciye Nâzırı oldu. Abdülmecit'in tahta çıkışında Tanzimat Fermânı'nı kendisine kabul ettirmeyi başardı. 1845 yılında Sadrâzam oldu. Türkiye'de ilk üniversite ve akademiyi kurdu. İstanbul'da vefat etti.

MUSTAFA Reşit Paşa, fevkalâde zeki, gâyet güzel konuşan ve eline aldığı her işi en mükemmel şekilde yapma yeteneğine sahip yaradılışta bir insandı. Bütün icraatıyle devrinin en büyük bir devlet adamı olduğunu ispatladı. Tanzimat devrimini yaparken, koyu mutaassıp bir zümreye karşı ölümü bile göze alacak derecede medenî bir cesaret göstermesini bilmişti. İşte Mustafa Reşit Paşa'ya «Koca» unvanını kazandıran ve adını Türk tarihine altın harflerle yazdıran da bizzat okuyarak ilân ettiği «Tanzimat Fermanı»dır. Osmanlı Devleti'ne batılı yön veren bu ferman, 3 Kasım 1839 günü Gülhane Parkı'nda toplanan mahşerî bir kalabalığa hitâben okunduğundan «Gülhane Hat-tı Hümayûnu» adıyle de tarihimize geçti.

Türk tarihinin en büyük günlerinden birini teşkil eden 3 Kasım 1839 günü Gülhane Parkı'na mahşerî bir kalabalık toplanmıştı. Vekiller, devlet ileri gelenleri, hattâ yabancı sefirlerin de hazır bulundukları bu önemli toplantıyı padişah da hemen oradaki köşkten tâkip etmişti. O gün İstanbul en heyecanlı günlerinden birini yaşamıştı. Üstelik, Mustafa Reşit Paşa'ya düşen iş çok büyüktü. Ancak «kelle koltukta» yapılması gereken bir işti bu.

Mustafa Reşit Paşa o tarihlerde Hâriciye Nâzırı idi. Ve parkın bir köşesine konulan kürsüye, vasiyetnâmesini de cebine koyup çıkmıştı. Tanzimat Fermânı'nın getireceği yenilikler, muhafazakâr ve mutaassıp çevreyi tatmin etmeyecek, çıkarcı zümrenin ise işine gelmeyecekti. Birisi çıkıp da «Eyvahlar olsun, din elden gidiyor» diye bağırsaydı, kırk yaşındaki Hâriciye Nâzırının orada linç edilmesi işten bile olmayacaktı. Üstelik etrafta toplanan kalabalık arasında böyle kimseler de çoktu.

Reşit Paşa bu bakımdan büyük bir heyecan içinde fermânı okudu. Osmanlı devleti idaresi altında yaşıyan insanların cins ve din farkı gözetilmeksizin kanun karşısında eşit haklara sahip bulunduğu o gün bütün dünyaya ilân edilmişti. Tanzimat Fermânı ile Reşit Paşa ayrıca yurda pek çok yenilikler getiriyordu.

Suç ve ceza, kanunlarla tespit edilecek, keyfî olarak kimse kimseyi öldüremiyecekti. Askerlik kur'a yoluyla celp ve belirli bir süreye bağlanacaktı. Vergi meseleleri birtakım esaslara bağlanacak, vergi borcundan ötürü kimse işkenceye mâruz kalmayacaktı. Yeni mektepler açılacak ve belirli bir maarif sistemi kurulacaktı. Kıyafet ve yaşayışta bâzı değişiklikler olacak, devletin mâliye ve diğer teşkilâtı kadrolarla tespit edilecekti. Her Osmanlı vatandaşı tabiî hak ve hürriyetlerinden faydalanabilecek, şirketler kurabilecekti...

Koca Reşit Paşa, ayrıca Vali Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın isyânı ile başlayan Mısır meselesinde dirâyetli ve basiretli politikasıyle İngiltere ile Fransa'yı da lehimize çevirmeye muvaffak olmuştu. Kırım Harbi'nde Rusya'nın Avrupa üzerindeki siyasî nüfuzunun kırılmasında da önemli rol oynamıştı bir diplomat olarak.

Tarihimize «Koca» lâkabıyle geçen Mustafa Reşit Paşa altı kez sadarete getirilmişti. Son getirilişinden üç ay sonra, Tarabya'daki sefarethanelere yaptığı ziyaret dönüşünü müteakıp o sıralarda yeni almış bulunduğu bir odalığın oturduğu eve uğramış, oradan da Emirgân'daki yalısına gelmişti. Yıkanmak üzere yalıdaki hamama giren 59 yaşındaki koca sadrâzam orada bir kalp krizi sonucu hayata gözlerini yumdu.

Görüşmek üzere Paşa'yı beklemekte olan Sarraf Kamanto'nun elîm haber karşısında büyük bir teessüre kapılarak «Paşa gitti, Paşa gitti» diye bağırıp koşması ve Paşa'nın nereye gittiğini soranlara da «Cennete gitti, cennete gitti» diye bağırarak devam etmesi pek meşhurdur.

Yine aynı gün yalıda bulunan Meclis-i Vâlâ Reisi Yusuf Kâmil Paşa, bu büyük devlet adamının vefatı karşısında şu kıt'a ile tarih düşürmüştü:

Oniki yılda altı def'a Sadrı eyleyip teşrif
Sadârette nihayet azmi ukbâ eyledi eyvâh
Dem-i fevtinde gördüm, ağladım, Kâmil, dedim tarih
Reşid Paşa'yı câh-ı adne ıs'ad eyleme Allah

Koca Mustafa Reşit Paşa, Beyazıt Camii bitişiğindeki türbesinde medfun bulunmaktadır. Bu türbede ayrıca Cemil ve Ali Galip Paşalar ile Salih Bey de medfundur. Koca Reşit Paşa'nın eşi Âdile Hanımefendi de türbenin hemen yanında demir parmaklık ile çevrili mezarda yatmaktadır.

Topkapı Müzesinden

BÜYÜK REŞİT PAŞA

Âli Paşa

1825 - 1871

GEÇEN yüzyılın Osmanlı politikacılarındandır. Beş defa Sadrazam, yedi kere Hâriciye Nazırlığı etmiştir. Mehmet Emin Âli Paşa, İstanbul'da doğdu, Babası Mısırçarşılı Âli Rıza Efendi'ydi. On beş yaşında Divan-ı Hümayun kalemine girdi. 1835'te Viyana Elçiliği Kâtipliğine atandı. Çeşitli görevlerde bulunduktan sonra veremden öldü. Süleymani'ye Camii'nin yanında büyük törenle toprağa verildi. Hayatı, diploması tarihimizde önemle okunuyor.

50

MEHMET Emin, on beş yaşında devlet memurluğuna başlayınca kısa zamanda kendi kendine Fransızca öğrenmiştir. Adının Mehmet Emin Âlî'ye çevrilişi bu büroda olmuştur. Bir buçuk yıl Viyana'da elçilik kâtipliği yaptı. Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa kendisini koruyordu. Âli'nin yazdığı notaları Fransızlar çok beğeniyorlardı. Kaligrafisi güzeldi. Divan-ı Hümayun tercümanlığına alındıktan sonra Londra'ya sefaret müsteşarı olarak gönderilmiştir. Daha sonra Hariciye Müsteşarlığında bulunmuş, 1841'de, Londra Büyükelçiliği'ne getirilmişti. Üç yıl bu görevde kaldı. Koca Reşit Paşa Sadrazam olunca 1846'da Hariciye Nâzırlığı'na tayin edildi. Kaderi, Paşa'ya bağlıydı sanki. Paşa Sadrazam olunca Âli'ye de iş veriyor, onun yerine başkası Sadrazam olursa Âli de işinden atılıyordu. Nitekim, Reşit Paşa'nın koruyuculuğunu görmüş Keçecizade Fuat Paşa da, Şinasi de aynı muameleyle karşılaşmışlardır.

Çok genç yaşta ileri mevkilerde bulunan Âli Paşa, aynı zamanda Encümen-i Dâniş adıyle kurulan bilim kurulunda da görev almıştır. Reşit Paşa ölünce, henüz otuz iki yaşındayken, 1857'de Sadrazam olmuştur. Bir yıl sonra ise o zamanın âdeti üzerine, Sadrazamlıktan azledilenlere valilik verilerek İstanbul'dan uzaklaştırıldıkları için o da Bursa Valiliği'ne getirilmiştir. İzmir Valiliği, Tanzimat Meclisi Reisliği, Paris Kongresinde birinci murahhaslık gibi önemli işlerde bulundu. Abdülmecit zamanında bir daha Sadrazamlığa getirildi. Sultan Abdülâziz tahta çıkınca iki defa daha Sadrazam tâyin olundu.

Mehmet Emin Âlî Paşa, Osmanlı İmparatorluğu'nun pek kritik günlerinde Sadrazamlık yaparak gemiyi batmaktan korumağa çalışmış değerli devlet adamlarındandı. Ama bilhassa Sultan Aziz'in tam manasıyle despot yönetimine karşı başlamış olan meşrutiyet idaresi isteklerini bağdaştırmayı başaramamış, gizli ihtilâl cemiyetlerinin doğmasına, Yeni Osmanlılar'ın mücadelesine yol açmıştı. Aslında bu hareket, asıl, Mısır'daki «Hidivlik» meselesindeki usul değişmesinden doğmuşsa da hedef, gayet tabiî olarak padişah ve Sadrazamdı. Âli Paşa, temkinle bunlara karşı koymağa ve idare etmeğe, biçimine getirip hepsini İstanbul'dan uzaklaştırmağa çalıştıysa da Avrupa'ya kaçmalarını önleyemedi. İstanbul'da yabancı, bağımsız postaneler vardı ve yurt dışındakiler, bu kanaldan içeriye her türlü evrakı sokuyor, buradakilerle bağlantı kurabiliyorlardı. Bu üzüntüler, sonunda paşayı verem edip yataklara düşürmüştür.

Tarihî kayıtlara göre, veremden yüzü sapsarı, zaman zaman ateşler içinde yanarak gene işinin başına gelen ve durup dinlenmeden çalışan Âli Paşa, bu enerjisiyle de, diğer devlet adamlarına daima örnek oluyordu. Hattâ, son nefesini verinceye kadar çalıştığı da gerçektir.

Yabancı ülkelerle yapılacak anlaşma ve kongrelerdeki siyasî tutumu Paşa'ya haklı bir politika şöhreti kazandırmıştı. Ama bu şöhret onun dinamik bir politikacı olmasından çok zekâsını, bilgisini oyalayıcı yolda kullanmaktaki hünerinden ileri geliyordu. Yoksa Tanzimat Devrinin ikinci yarısında verilen tavizlerin büyük kısmında onun mührü bulunacaktı.

Mehmet Emin Âli Paşa'yı yıpratanlar arasında, Mısırlı Fazıl Mustafa Paşa başta gelmektedir. Hıdivlik ümidini kaybeden Fazıl Mustafa Paşa, servetini bu yolda harcayarak Padişahı ve Sadrazamını devirmek maksadıyle Avrupa'ya kaçan Yeni Osmanlıları beslemekten bir an geri durmamıştır.

Çok bilgili bir insan olan Âli Paşa, devlet idaresinde olduğu kadar savaş idaresinde de beceriksizlikler yaptı. Girit'in elden çıkmasına yol açan isyanı bir türlü bastıramadı. Bu sebeple, «Girit'i Yunanlılara peşkeş çekti» diye aleyhte propagandalara hedef oldu. Rakibi Ziya Paşa: «Ömründe askerlik etmediği halde başkomutanlık kılıcı kuşandı, bir yıl Girit'i abluka etti ama sonunda bir külüstür Yunan gemisi esir alabildi» gibi küçültücü sözlerle dolu mükemmel bir hiciv eseri olan «Zafernâme»yi yazmış, boyunun kısalığından kinaye «Allah boyu kadar ömrünü uzun etsin» diye bir duâ ile şiirini bitirmişti. Bu da, Mehmet Emin Âlî Paşa için son darbe oldu. Bununla beraber Girit'e kadar kışta kıyamette gittiği halde, Rusya'nın kışkırttığı isyancılarla bir türlü anlaşamamıştı.

Âli Paşa, son sadrazamlığında, kendisine muhalif olanlar hakkında af çıkartmış, ama bunların bir kısmı, o ölmedikçe memlekete dönememişlerdir.

Âli Paşa, 56 yaşında yani en verimli çağında veremden vefat ettiği zaman Türk Diplomasi Tarihi, büyük bir şahsiyeti kaybetmiş oldu.

Topkapı Müzesinden

ALİ PAŞA

Keçecizade Fuat Paşa

1815 - 1868

TANZİMAT devrinin en ünlü bir simâsıdır. Köklü bir aileden gelmedir. İstanbul'da doğdu. Medrese öğreniminden sonra yeni açılan Askerî Tıbbiye'ye girdi ve buradan mezun oldu. Askerî tabiplik yaptı. İki kez Sadrazamlıktan başka Seraskerlik, Hariciye Nâzırlığı, Büyükelçilikler gibi önemli vazifelerde bulundu. Osmanlı İmparatorluğu'nun son devrinin en büyük devlet adamlarından biridir. En verimli çağındayken Fransa'da vefat etti.

İKİNCİ MAHMUT devrinin, zarafeti ve nüktedanlığı ile mâruf ulemasından Şair Keçecizade İzzet Molla'nın oğlu olan Keçecizade Fuat Paşa, babasından zarafet ve nüktedanlığın yanı sıra engin bir zekâ da tevarüs etmişti. Gerek yabancı ülkelerdeki temsilcilik görevleri, gerek Dışişleri Bakanlığı ve gerek Sadrâzamlığı sırasında dünya diplomasisinin birçok ünlü şahsiyetini mat edişi pek meşhurdur.

Onun yetişmesinde en büyük âmillerden biri de devrin büyük devlet adamı Mustafa Reşit Paşa olmuştu. Bâbıâli Tercüme Kalemi'ndeki memuriyeti sırasında tanıdığı genç Keçecizâde Fuat Bey'de büyük bir zekâ ve kabiliyet sezen Mustafa Reşit Paşa onu diplomaside yetiştirmek istemiş ve Londra Büyükelçiliği Başkâtipliğine tâyin etmişti. Altı yıl kadar İngiltere'nin başşehrinde kalan Fuat Paşa'nın dünya görüşü burada tamamen değişmiş ve batılaşmanın şart olduğuna inanmıştı. Ve ömrü boyunca bu uğurda çalıştı.

Beyrut'ta, sonra da Şam'da Müslümanlarla Hıristiyanlar arasındaki geçimsizlik kanlı kavga şeklini alıp yağmalar, yangınlar başladığı zaman Fuat Paşa Hariciye Nâzırıydı. Başta Fransızlar olmak üzere bütün batılı sömürgecilerin gözlerini diktikleri bu yurt bölgesinde başgösteren iç kargaşalık bir dış müdahaleye sebep olabilirdi. Bu yüzden Hariciye Nâzırı Fuat Paşa, yanında 3000 kişilik bir ordu olduğu halde Ortadoğu bölgesine gönderildi. Paşa, buradaki sert davranışı ve amansız hareketleriyle ortalığı sindirmiş, bu arada 150 kadar insanın da idamını emretmiş, neticede bir dış müdahaleye fırsat kalmadan ortalığı yatıştırmıştı.

— «Ben ki ömrümde bir tavuk kesmemiş, bir kuş vurmamış insanım. Allah beni devleti kurtarmak için nelere âlet etti...» diye hayıflanmaktan da kendini alamamıştı.

Fuat Paşa, lâtifeciliği ve hazır cevaplığı ile de meşhurdu. Yabancılarla yapılan bir sohbet sırasında devletlerin kuvvet ve kudretlerinden bahsolunurken Fuat Paşa, en kuvvetli devletin Osmanlı İmparatorluğu olduğunu ileri sürünce orada bulunanlar biraz tebessüm ve biraz da hayretle kendisine bakmışlardı. Zira koca imparatorluğun elde kalan kısmı da büyük çatırtılar içinde bulunuyordu. Yabancıların bu bakışları karşısında Keçecizade Fuat Paşa tarihe geçen şu meşhur sözünü söylemişti:

— «Elbette en kuvvetli devlet bizim devletimizdir. Zira siz yabancılar dışarıdan, bizler içeriden yıkmaya çalıştığımız halde bir türlü yıkamıyoruz...»

Sultan Abdülaziz'in Mısır'a yaptığı gezide Padişaha refakat etmekte idi. Mısır Hidivi İsmail Paşa kendisini artık bir vali gibi değil de âdeta bir sultan gibi görmeye başlamıştı. Bu nedenledir ki karşılama törenine üç at getirtmişti. Bunların birine Padişah, ötekilerine de Fuad Paşa ile kendisi binecekti. Fakat Fuat Paşa, padişahın altının yanında yaya yürümek istemiş ve böylece Hidiv de Sultanın yanında yaya yürümek zorunda kalmıştı.

Uzun boylu, zayıf, seyrek sakallı bir zattı. Öldüğü zaman henüz 55 yaşında olmasına rağmen ağır ve çok üzücü devlet hizmetlerinin altında ezildiği için seksen yaşındaymış gibi gösteriyordu. Son derece bilgili, parlak zekâlı, iyi konuşan, cesur, cerbezeli, tuttuğunu koparır, ileriyi görür, doğru ve namuslu bir devlet adamı olan Fuat Paşa'nın Fransızcası, Fransızları bile hayran bırakacak kadar mükemmeldi. Taassuptan uzak, devrimci ve ilerici olduğu için «ziyade alafranga»lık ile itham edilirdi, bu yüzden taşlamalara mâruz kalırdı. İstanbul caddelerine ilk Arnavut kaldırımlarını döşetirken, «Bu yolları bana atılan taşlardan yapıyorum» demişti.

Sultan Abdülaziz'in Paris ve Londra gezilerinde bütün seyahat boyunca padişahın bir türlü kaprisini önlemeye çalışmak, hattâ zaman zaman onun hakaretlerine bile mâruz kalmaktan başka bunları hazmetmeye de mecbur olmak onu pek bitirmişti. Esasen kalbinden rahatsız bulunan Keçecizâde Fuat Paşa bu yüzden yurda pek bitkin bir halde dönmüş ve derhal Yakacık'ta istirahate çekilmişti. Ancak durumunun kötüye gitmesi karşısında hem dinlenme, hem de tedavi maksadıyle Nis'e giden Fuat Paşa orada hayata gözlerini yumdu. İstanbul'a getirilen cenazesi Divanyolu'ndaki türbesine defnedildi.

Devrin Padişahı Sultan Abdülaziz'e hitaben yazdığı meşhur vasiyetnâmesinde Fuat Paşa, Osmanlı Devletinin batmaktan kurtulması için bir an önce bütün müesseselerinin batılaştırılmasının elzem olduğunu çok açık bir dille kaleme almıştı.

Tablo: Cemal Dündar

KEÇECİZADE FUAT PAŞA

Mithat Paşa

1822 - 1884

BÜYÜK devlet adamı, meşrutiyet inkılâbının lideri olan büyük devrimci. İstanbul'da doğdu. Ulemadan Kadı Rusçuklu Hacı Eşref Efendi'nin oğludur. Asıl adı Ahmet Şefik'tir. Pek genç bir yaşta Bâbıâli'deki Divân-ı Hümayûn Kalemi'ne kâtip oldu. 62 yaşında Tâif'e sürgün edilip orada boğdu-ruldu ve gizlice İbni Abbas Mezarlığı'na gömüldü. Kemikleri, 1950 yılında anavatana getirildi. Hürriyet Tepesi'ndeki Şehitlik Mezarlı'ğına defnedildi.

52

SULTAN ABDÜLHAMİT büyük bir vehim ve heyecan içinde idi. Meşrutiyetin lideri ve büyük devrimci Mithat Paşa'yı Sadrâzamlıktan azlettiği yetmiyormuş gibi, çok geçmeden amcası Abdülaziz'in intiharına cinayet süsü vererek, onu hal'edenlerin bu cinayeti işlediklerini ileri sürmüş ve Yıldız Sarayı'nda kurdurduğu mahkemede Mithat Paşa ile birlikte birkaç kişiyi daha ölüm cezasına çarptırmıştı. Ancak Mithat Paşa'nın ne kadar sevilen bir şahsiyet olduğunu bildiği için başına bir iş açılmaması için cezasını müebbet hapse çevirtip kendisini Arabistan çöllerindeki Taif kalesine sürdürmüştü. Fakat bütün bu olup bitenlere rağmen yine de içi rahat değildi; vehim içinde kıvranıyordu. Mithat Paşa'nın İngilizler tarafından Tâif'ten kaçırılacağı vehmindeki Sultan Hamit, tek selâmetin onun vücudunun ortadan kalkmasında olduğuna inandı. 63'ncü Alay Kumandanı ve sâdık bendelerinden Mehmet Lütfü Beyi, Tâif'e gönderdi.

Hürriyet kahramanı Mithat Paşa, bu kaledeki odasında mahpus iken yanında bir de sâdık adamı bulunuyordu. İstanbul'dan «Mithat Paşa'nın vücudunun ortadan kaldırılması» fermânını alıp gelen askerî birliğin yüzbaşısı İbrahim Ağa, bu işin sessizce halledilmesi için önce Mithat Paşa'nın sâdık adamı Arif Ağa'yı çağırtmış ve Paşa'nın zehirlenmesi hususunda yardımını istemişti. Yüzbaşı: «Mithat Paşa'yı bu gece bitireceğiz. Sen odasının kapısını bize açacaksın, açmadığın takdirde sonun pek fena olur!» demişti. Ancak Arif Ağa derhal Paşa'ya vaziyeti bildirmiş ve bunu gören askerler tarafından alıp götürülmüştü.

7 mayıs 1384 çarşamba gününü perşembeye bağlayan gece Mithat Paşa'nın yattığı odanın kapısı kırılarak açıldı. 62 yaşındaki büyük devlet adamı gelenleri büyük bir sükûnet içinde karşılamıştı. En ufak bir mukavemet dahi göstermedi. Edirneli Berber İsmail adındaki askerin boynuna geçirdiği ilmikle orada ruhunu teslim etti.

Mithat Paşa'nın na'şı gizlice kaleden çıkarılıp civardaki İbni Abbas Mezarlığı'nda sabah güneş doğarken toprağa verildi. Yayınlanan resmî rapor, Mithat Paşa'nın şir-i pençe ve kasığında çıkan hıyarcıktan vefat ettiğini bildirmekteydi.

İmparatorluğun çeşitli eyâletlerinde çeşitli görevlerde bulunan Mithat Paşa, Tuna Valiliği sırasında büyük ün yapmıştı. Üç yıllık görevi sırasında asayişi tesis etmiş, yollar, köprüler, kanallar yaptırmış, islahevleri açmıştı. «Emniyet Sandığı» ile Ziraat Bankası da onun meydana getirdiği büyük eserler arasında idi. Böylelikle tefeciliğin önüne geçmişti.

Tuna Valiliğinden sonra Bağdat Valiliğine atandığı zaman ayni müspet icraatı orada da göstermiş ve 1872 yılında Sultan Abdülaziz kendisini Sadrâzam yapmıştı.

İki buçuk ay sonra azledilmiş olmasına rağmen ülkede artık meşrutiyetin kurulmasını isteyen Yeni Osmanlılar Cemiyeti'ne mensup Namık Kemal ve Ziya Paşa gibi değerli vatan gençleri Mithat Paşa'yı kendi ülküleri için tabiî bir lider sayıyorlardı. Abdülaziz'in tahttan indirilmesinde olduğu kadar akılca hasta olan V. Murat'ın yerine Abdülhamit'in getirilmesinde de başrolü oynayan Mithat Paşa bu arada ilk anayasayı da hazırlayıp, bunu tahta çıkardığı Abdülhamit'e kabul ettirmişti.

Ancak çok geçmeden Abdülhamit, kendisini tahta çıkartan Mithat Paşa'yı tasfiye etmek istemiş ve Rusya savaşını bahane ederek kendi görüşlerine tamamen zıt görüşlere sahip bulunan Sadrâzamını vapura bindirtip Avrupa'ya sürgün ettirmişti.

Anayasa bir taraftan kazaya uğrarken, demokrasinin babası sayılan adam da yurttan uzaklaştırılmıştı. Ancak Sultan Abdülhamit, kendinden önceki iki padişahı tahttan indirten bu «tehlikeli adam» dan tam mânasıyle kurtulabilmek için yeni yeni hainlikler düşünmekten geri kalmıyordu.

Sultan Abdülhamit önce kendisini affetmiş, sonra da Suriye'ye vali tâyin etmişti. Fakat bu, fırtınalardan önceki sükûnetten başka bir şey değildi. Nitekim çok geçmeden Abdülaziz'in intiharına cinayet süsü vererek Yıldız Sarayı'nda kurdurduğu özel bir mahkemeye sevketmiş ve onu ortadan kaldırtmayı becermişti.

Kemikleri 1950 yılında Suudî Arabistan topraklarındaki İbni Abbas Mezarlığı'ndan alınarak anavatana nakledilen Hürriyet Kahramanı Mithat Paşa, büyük bir merasimle İstanbul'daki Hürriyet Tepesi Şehitliği'nde toprağa verildi.

Emniyet Sandığı Arşivinden

MIDHAT PAŞA

Ahmet Vefik Paşa

1823 - 1891

DEVLET adamı ve oyun yazarı. Fransız sahne şairi Molière'in eserlerinden on altısını 1869'dan itibaren tercüme ve adapte etmekle, Bursa'da tiyatro yaptırmakla şöhret kazanmıştır. Vefik Paşa lise tahsilini Paris'te tamamlamış, orada ve Tahran'da elçilik, Londra'da sefaret kâtipliği yapmış, iki defa Maarif Nâzırı, iki defa Başvekil olmuştur. Başvekil sözünü ilk olarak o kullanmış, Tahran'da elçilik binasına bayrak çektirerek bu geleneği kurmuştur.

AHMET Vefik Paşa, çok çalışkan ve tuhaf huylu bir adamdı. Fransızca, İngilizce, İtalyanca, eski Yunanca bilirdi. Arapça ve Farsça'yı çok iyi okur, anlardı. Türklük bilinci, çağına göre onu yepyeni bir tarih ve dil anlayışına götürmüştü. Çok okuduğu için yabancılar kendisinden «Devrilmiş kütüphane» diye söz ederlerdi. Onun için en doğru hükmü Keçecizade Fuat Paşa vermiş ve: «O, binek taşı büyüklüğünde bir pırlantadır; ne yüzüğe takılır, ne kaldırım yapmaya yarar!» demiştir.

Vefik Paşa, siyaset hayatında devletin onurunu büyük bir titizlikle korurdu. Şam ayaklanmaları sırasında Fransa'nın asker çıkarmak istemesi üzerine Paris Elçisi olduğu için orada yapılacak müzakerelere katılması emredilmişti. Vefik Paşa, hükümet, ayaklanmaları bastırmak için Şam'a asker yetiştirinceye kadar, elçi olduğu halde, ortalarda görünmedi ve müzakerelerin gecikmesini sağladı.

Bir toplantıda Üçüncü Napolyon, Ahmet Vefik Efendi'ye: «Osmanlı İmparatorluğu çöküyor, çatırtılarını işitiyorum!» demişti. Vefik Efendi, tam bir elçiye yaraşacak süslü cümlelerle: «Bizim memleketimiz buraya uzaktır, işittiğiniz çatırtılar Fransa'ya ait olsa gerek...» cevabını vermişti.

Yine Paris'te, Müslümanlık aleyhine bir piyes oynanacağını öğrenince bunu önlemek istemiş, ama resmî makamlar aldırış etmemişlerdi. Bunun üzerine ilk gece tiyatroya giden Vefik Efendi, oyun başlamadan sahneye çıkıp eserin oynanmasını önlemişti.

Ahmet Vefik Paşa'nın «garip» sanılan huyları, aslında, yaşadığı zamanın gereklerine göre ilerici olmasından doğuyordu. Meselâ Bursa'da tiyatro yaptırdıktan sonra «Fasulyacıyan Topluluğu»na kendi tercüme ve adaptasyonlarını oynatması, İstanbul'da hoş karşılanmamıştı. Çünkü, koskoca vali, her gün provalara gidiyor, bir rejisör gibi, oyuncuları dinleyerek yanlışlarını düzeltiyor, ondan sonra hükümet memurlarını bu oyunları seyretmeğe mecbur tutarak tiyatronun yaşamasını sağlıyordu. Hükümetin birçok memuru değiştirmek için Bursa'ya tayin ederek gönderdiği kalabalık bir memur topluluğunu «Benim size ihtiyacım yok» diye vapura bindirip geri yollamıştı.

Hatta yine hükümetin başka yere naklettiği Vizental Efendi'yi: «Ben senden memnunum, vazifene devam et» diye Bursa'da alıkoymuştu. Sait Paşa İçişleri Bakanı olduğu zaman bakanlığa açık bir tezkere yazarak: «İkide bir Sait imzalı bazı telgraflar geliyor. Kimdir bu adam?» diye sormuştu.

Bu gibi olaylar sonunda, Bursa Valiliği'nden alınan Vefik Paşa, İstanbul'da, Rumelihisarı'ndaki konağına çekilerek tercümeyle uğraşmaya devam etti. İkinci başvekilliği sadece iki buçuk gün sürmüştür. Bursa Valiliği'nden alındıktan sonra yaptıkları için tahkikat açılmıştı. Yapılan suçlamalardan biri de «Kadınlara mahsus matineler tertipleyerek ırz ehli hatunları tiyatrohaneye doldurmak»tı.

Bugün, yurt dışındaki bütün temsilciliklerimiz, bayrağımızı çeker. Âdettir bu. İşte bu âdeti, ilk defa ihdas eden de Ahmet Vefik Paşa olmuştu. Tahran'da Osmanlı İmparatorluğu'nun Büyükelçi'si olarak görevliyken, Osmanlı toprağı olarak ilân ettiği elçilik binasına, törenle Osmanlı bayrağını çektirmişti. Sonra bu âdeti diğer elçilikler de uyguladılar.

Gerek siyaset hayatında, gerek idare hayatında memlekete büyük hizmetleri dokunmuş olan Vefik Paşa, ilk defa Türk dilinin sözlüğünü yapmıştır. Türk tarihinin bütünlüğü, sanıldığı gibi bu tarihin yalnız Osmanoğulları soyuyle kurulup başlamadığı fikrini de ilk ortaya atıp savunanlardandır. Nitekim yıllar sonra, Kaşgarlı Mahmut'un «Divanû Lügât-it Türk» adlı ünlü eseri bulununca Ahmet Vefik Paşa'nın ortaya attığı iddialarda ne kadar haklı olduğu ortaya çıktı.

Ahmet Vefik Paşa'nın Molière'den yaptığı çeviri ve adaptasyonlara gelince bunlardan bilhassa ikinci gruptaki eserler, gerçek birer telif eserdir, yani kendi malı gözüyle bakılmak gerekir. Nasıl Molière'in kendisi konularının çoğunu Lâtin, İspanyol ve İtalyan sahne şairlerinin eserlerinden almış, ama bunlara kendi damgasını vurarak kendisine maletmişse, Vefik Paşa da, adaptasyon diye bilinen eserlerini tamamiyle kendine özgü hale getirmiştir. Bunun en güzel örneği ise «Zor Nikâhı»ndaki skolâstik düşünceyi temsil eden Üstâd-ı Sâni ile Hakim Senâi'dir ki bunların Molière'deki asılları Lâtince konuşan Ortaçağ kafalı filozof ve bilginler olduğu halde Vefik Paşa, toplumumuzdaki karşılıkları olarak «medrese kafalı», Arapça konuşan bilgin ve filozofu tercih etmiştir.

Hayat Koleksiyonundan

AHMET VEFİK PAŞA

Uzun Mehmet

1808 - 1829

TÜRKİYE'de mâden kömürünü bulan kişidir. Zonguldak'a bağlı Karadeniz Ereğlisi'nin Kestaneci köyündendir. Bahriye'de askerlik yaparken görüp tanıdığı maden kömürünü köyü çevresinde arayıp bulan ve yurdumuzun en büyük bir tabii zenginliğinin ortaya çıkmasında başrolü oynayan kişidir. Bugün Zonguldak'taki en büyük kömür ocağı onun ismini taşımaktadır. Uzun Mehmet, şöhretini çekemeyenlerin kurbanı oldu ve zehirlenerek öldürüldü.

54

ONDOKUZUNCU Yüzyıl'ın ilk çeyrek yılı içinde Türk bahriyesinde pek önemli bir yenilik olmuş ve buharla işleyen ilk gemi olan «Serâc-ı Bahri» Osmanlı filosuna katılmıştı. Buharla çalışan bu tek kalyon, Türk bahriyesinin gözbebeği olduğu cihetle en seçkin kumandanlar ve en seçkin askerler bu gemiye verilmişti. Dolayısıyle «Serâc-ı Bahri» kalyonunun da onun mürettebatının da özelliği pek büyüktü. Kaba yelken yerine buharla çalışan bu teknede bahriyenin en seçkin askerleri vazife alabilirdi ancak.

«Serâc-ı Bahri»yi yürüten buhar, taşkömürü ile elde edilmekte idi. Ve «Kara elmas» adı verilen bu cevher de yurt dışından ithâl edilebilmekteydi ancak.

«Serâc-ı Bahri» gemisinin genç ve çok değerli bir kumandanı vardı. Bu değerli kumandan, her terhis devresinde tezkere alan mürettebatı geminin güvertesinde toplar, kendileriyle son bir konuşma yapıp, bundan sonra atılacakları hayatta onlara «Baba nasihatı» verirdi. Ve bu konuşmanın sonunda da elinde tutmakta olduğu o pırıl pırıl parlayan «Kara elmas»ı tezkereci bahriyelilere gösterip:

«— Arkadaşlar, şu gördüğünüz, gemimizi yürüten buharı temin için suyu kaynatan taşkömürdür. Yalnız bu gemide değil, pek çok işde kullanılır bu kömür. Avrupa'nın pek çok yerinde vardır bu kömür. Toprağın altından çıkar. Avrupa'da bu kadar bol bulunan bir kömür bizim memleketimizde neden bulunmasın? İşte tezkerelerinizi alıp köyünüze dönüyorsunuz artık. Köylerinize gittikten sonra dağlarda, bayırlarda, tarlalarda araştırın bakalım sizler de. Mutlaka ve mutlaka bizim memleketimizde de vardır bu kömürden. Ve elbette bir gün içinizden biriniz bulacaktır bunu...» derdi.

İnanmıştı genç kumandan er geç bu memlekette taşkömürünün bulunacağına. Ve tezkereye gidenlere teker teker inceletirdi bu cevheri. İyice görsünler ve görür görmez de tanısınlar diye...

Zonguldak'ın Karadeniz Ereğlisi Kestaneci köyünden olup boyunun uzunluğundan ötürü «Uzun Mehmet» diye anılan bahriye eri de «Serâc-ı Bahri» gemisinden tezkere aldığı gün güvertede, kumandanın söylediği bu sözleri dinlemişti. Bu sözler genç askeri öylesine bir etkilemişti ki, köyüne döner dönmez paçaları sıvayıp aramaya koyulmuştu.

Mehmet bu işe öylesine sarılmıştı ki düşlerine kadar girmeye, uykularını kaçırmaya kadar varmıştı bu sevdâ. Yıllar boyu aradı. Büyük bir sabır içinde karış karış gezmeye başladı köyünün havalisini. Eline geçen her esmer taşı inceledi, kara gözlü Şirin'ine kavuşmak isteyen bir Ferhat gibi dağları, taşları deldi.

Nihayet Köseağzı mevkiinde kapkara bir taş buldu Uzun Mehmet. Kumandanın gösterdiği ve «Kara elmas» dediği taşkömürüne öylesine benziyordu ki. Onun gibi pırıl pırıl yanıp sönen bir hâli vardı bu taşın. «Acaba buldum mu?» diye yüreciği hop etti ve nefes nefese koştu, elleri titreye titreye bu kara taşı ocağın içine attı. Çok geçmeden o kara taşın kıpkırmızı kor hâline geldiği zaman sevincinden çıldıracaktı âdeta. «— Taşkömürü bu... Taşkömürü!.. Buldum nihayet onu...» diye yerinden fırladı, Köseağzı'na doğru delice koşmaya başladı.

Köseağzı'nda o karataşı bulduğu yerden topladı, heybesine doldurdu yine böyle kara kara taşları. Ve tuttu İstanbul'un yolunu. Kumandanını buldu önce. «Serâc-ı Bahri»nin genç kumandanı «Uzun Mehmet»in getirdiği o kara kara taşları görünce, büyük bir sevinç ve heyecana kapıldı. Sarıldı öptü bu yiğit askerini:

«— Buldun, başardın Mehmedim...» diye kutladı onu. Taşlar derhal darphaneye gönderildi, tahlili yapıldı. Netice müspetti. Uzun Mehmet'in Köseağzı mevkiinde bulduğu o kara kara taşlar maden kömürünün ta kendisi idi. «Zonguldak'ta maden kömürü bulundu» müjdesi tüm yurdu sarıverdi. Bu kömürü bulan Uzun Mehmet de bir kahraman oluverdi tabiî.

Köyünde krallar gibi karşılandı Uzun Mehmet. Yurdu bu büyük zenginliğe kavuşturmakla kendisinin de servet ve refaha kavuşacağı besbelliydi. Ancak gelgelelim onu çekemiyen bir kişi vardı ortada. Bu da Ereğli'nin mütesellimi idi. Bütün Ereğli'nin sevgisini kazanan bu şahsın bir gün bütün Ereğli'ye de sahip çıkacağını düşündü. Selâmeti, kendisini ortadan kaldırmakta buldu. Adamlarını ortaya sürüp zehirletti o koca Uzun Mehmet'i.

Böylece memleketimizde kara elması bulan Uzun Mehmet, bulduğu kömürün de tarihimizdeki ilk kurbanı oldu maalesef.

Tablo: Cemal Dündar

UZUN MEHMET

Ziya Paşa

1825 - 1880

ŞAİR, tiyatro yazarı ve devlet adamı. İstanbul'da doğdu, valiliği sırasında Adana'da öldü. Medrese tahsili görerek yetişti. Arapça ve Farsça'yı çok iyi bilirdi. Sonradan Fransızca da öğrendi. Saray kâtipliği yaptı. Yeni Osmanlılar gizli cemiyetine girdi. Şinasi ve Namık Kemal'le arkadaşlığı yüzünden İstanbul'dan vali muavinliğiyle uzaklaştırılmak istenmesi üzerine Kemal'le Fransa'ya kaçtı. Londra'da Hürriyet gazetesini çıkardı. 55 yaşında öldü.

55

1869 yılının bir bahar günüydü. Cenevre'nin Leman gölüne bakan kır kahvelerinden birinde, başında bol püsküllü fesi, önü boydan boya ilikli setresiyle uzunca yüzlü, esmerce, kırk dokuz, elli yaşlarında kadar görünen bir yabancı oturuyor, ara sıra göldeki tekneleri seyrediyor, zaman zaman da önündeki kâğıtları karıştırarak notlar alıyor, acaip bir yazıyle, alt alta mısralar düzüyordu. Garson, kendisini tanıdığı için istediklerini verdikten sonra, yanına hiç uğramamıştı. Patronuna: «Monsieur Lumière yine masasında» demekle yetinmişti. Garson, Lumière'in ışık, yani ziya anlamına gelen bir ismin karşılığı olduğunu biliyordu. Bu sebeple, Ziya Paşa'nın adını Fransızca'ya çevirmek daha kolayına gelmişti.

Ara sıra da kendi kendine gülümsüyordu Ziya Paşa.. İki yılı aşkın bir zamandan beri gurbet diyarında dolaşıp duruyorlardı. Mısırlı Mustafa Fâzıl Paşa'nın yardımı kesilmişti. Arkadaşlarından, yani Genç Osmanlılar'dan bir kısmı, affa uğrayacaklarını öğrenince memlekete dönmüşlerdi. Ama, Sadrazam Mehmet Emin Âlî Paşa o mevkide kaldıkça Ziya'nın dönmesine imkân yoktu. Bu sebeple bir süreden beri Cenevre'de oturuyor, tercüme ve benzeri şeylerle uğraşıyordu. Rouseau'nun meşhur «Emile» adlı eğitimle ilgili eserini çevirmiş, ona benzer çocukluk hâtıralarını bir deftere yazmış ve adına «Defter-i a'mâl (İşlediklerimin defteri)» demişti. Şimdi ise, kendisine en büyük düşman bildiği, hürriyetçi fikirleri yüzünden onu diyar diyar dolaşmak zorunda bırakmış olan Âlî Paşa aleyhinde zehir zenberek bir taşlama yazmaya başlamıştı. Âlî Paşa'nın adamlarından, cahilliğiyle tanınmış İzmit Mutasarrıfı Mustafa Fâzıl Paşa'ya kasideyi, karantina kâtipliğinden emekli Hayri Efendi'ye bunun beşlemesini, Zaptiye Müşiri Hüsnü Paşa'ya da yorumunu, yani şerhini yazdırarak nefis bir mizah şaheseri ortaya koymuştu. Zafernâme'yi taş baskısı olarak İstanbul'a gönderttiği zaman Hüsnü Paşa telâşa kapılmış, sadrazama giderek bunu kendisinin yazmadığını söylemişti. Âlî Paşa, bilgisiz zaptiye müşirine karşı: «Üzülme paşa, zaten senin böyle bir şey yazamayacağını biliriz» demişti.

Ziya Paşa'nın, Nâmık Kemal tarafından ağır hücumlara uğrayan üç ciltlik bir şiir antolojisi de vardır. Bu antoloji de pek ünlüdür.

Kemal'in hücumlarına sebep, yenilik taraflısı Ziya Paşa'nın bu eserde hep eski edebiyatçılardan örnek göstermesidir. Ayrıca, Molière'den Tartuffe'ü kafiyesiz hece vezniyle dilimize çevirmiş ve Vefik Paşa'yı örnek alarak başka tiyatro tercümeleri de yapmıştır.

Ziya Paşa, hem eski edebiyatı iyi bildiği için, hem de batıyı tanıdığı için, sosyal açıdan çok değerli tenkitlerle dolu, ama eski tarzda şiirler bırakmıştır Mısralarının çoğu, atasözü değeri kazanmıştır:

Ayinesi iştir kişinin, lâfa bakılmaz
Şahsın görünür rütbe-i aklı eserinde.

*

Milyonla çalan mesned-i izzette serefrâz
Birkaç kuruşu mürtekibin câyı kürektir

*

Nush ile yola gelmeyeni etmeli tekdir
Tekdir ile uslanmayanın hakkı kötektir

*

Yıldız arayıp gökte nice turfa müneccim
Gaflet ile görmez kuyuyu rehgûzerinde
(geçtiği yerde)

*

Diyar-ı küfrü gezdim, beldeler kâşaneler gördüm
Dolastım mülk-i islâmı bütün viraneler gördüm.

Ziya Paşa'nın en önemli yazılarından biri de «Şiir ve İnşâ (Nazım ve nesir, düzyazı)» adıyla yayınlanmış makalesidir. Bu uzunca makale, yüzyıllardanberi dilimizi ve yazış tarzımızı kemiren öyle bir konuya ilk defa parmak basıyordu ki Paşa'ya hemen şöhret sağlamağa, ya da şöhretini pekiştirmeğe yetti.

«Şiir ve İnşâ» makalesinde Ziya Paşa dilimizin ve bilhassa düzyazının sadeleştirilmesi için gerekli yolları gösteriyordu. Örnek olarak da bizim asıl şiirimizin halk şiiri olduğunu, asıl yazımızın XV. yüzyılda kullanılan yazış tarzına götürülmesi gerektiğini ileri sürüyor, «Bizde yazı bilmek başka, kâtip (yazar) olmak yine başkadır» diye dilimize karışmış bol Arapça ve Farsça kelime ve imlâ kuralları, dilbilgisi kuralları yüzünden Türkçe'nin içinden çıkılmaz bir hale getirildiğinden yakınıyordu.